

Kor hittade silverskatt på Gotland

Leif Zerpe och Gert Rispling

Ur: Myntstudier 2005:2, juni, s. 10-13

www.archaeology.su.se/numismatiska

Fig. 1. Så här kan fyndet ha gjorts.

Kor hittade silverskatt på Gotland

Leif Zerpe och Gert Rispling

Länsmuseet på Gotland gjorde den 3 maj 2005, tillsammans med representant från länsstyrelsen, en besiktning på en gård i Burs sn på södra Gotland, efter anmälan från markägaren om upphittade silvermynt. Ett trettio-tal mynt hade påträffats i markytan och tagits till vara. Upphittaren berättade att ca 10 av mynten låg samlade på ett ställe men de låg uppenbarligen inte i ursprungligt läge. Myntanhopningens ungefärliga läge markerades med en sten.

Vid besiktningen påträffades ytterligare ett tiotal mynt. I samråd med länsstyrelsen bestämdes att länsmuseet skulle undersöka fyndplatsen och göra en dokumentation av myntens spridning över ytan samt söka lokalisera skattgömmen.

Fig. 2. Volgabulgarer? Bulgar? Ca 900-910. Nr 71.

Fig. 3. Volgabulgarer. Bulgar ca 934-35. Nr 72.

Fyndplatsen är belägen på en sandås ovanför ett fuktigt område bevuxet med lövträd. Åsen är merendels täckt av ett tunt, gräsbevuxet, jordlager och har sannolikt aldrig varit uppodlad. Av skattläggningskartan framgår att området utgjorde ängsmark kring år 1700. Gårdstomtens läge är oförändrat sedan denna tid. Det finns inga fasta forn lämningar registrerade i omedelbar närhet av fyndplatsen, men ett 60-tal meter åt norr observerade markägaren svarta, eldpåverkade, stenar i samband med sandtäkt på 1970-talet.

Området är stängslat och används som kohage. Sedan en längre tid finns anordning för utfodring av kreaturen i direkt anslutning till fyndplatsen, varför det gräsbevuxna jordlagret har trampats sönder av djuren och den underliggande sanden frilagts.

Mynten hade sin huvudsakliga spridning inom en 10 x 5 meter stor yta. Platsen för skattgömmen kunde inte avgöras och mynten påträffades, med några undantag, ett och ett. Sammanlagt framkom 185 mynt.

Utbredningen av mynten i marken följde i stort sett kornas gån2gstråk uppe på sandåsen, mellan utfodringsplatsen och lövskogen nedanför (fig. 1). Enstaka mynt låg nedanför åsen och avståndet mellan de ytterst belägna mynten utmed stråket var 17,5 m.

Utöver skatten påträffades inga lämningar, vare sig i form av kulturlager eller konstruktioner, med koppling till bosättning eller annan verksamhet.

Alla mynten är islamiska (inkl. imitationer) och drygt en tredjedel är bestämda med hjälp av skannade bilder (75 av 185). Av dessa är

Fig. 4. Volgabulgarer. Bulgar ca 937-38. Nr 73.

56 hela (75 %) och 19 är fragment (25 %). De flesta är från den samanidiska dynastin, kronologiskt väl sammanhållna till perioden 282-326 e.h. (895-96 till 937-38 e.Kr.). Sammansättningen är följande: abbasidiska (9 ex., 12 %), samanidiska (61 ex., 81 %) och imitationer (5 ex., 7 %). Det äldsta myntet är abbasidiskt, präglat 220 e.h. (835 e.Kr.). Det är f.n. inte helt klart vilket mynt som ska bedömas som det yngsta bland de undersökta mynten. Slutmyntet brukar vara ett reguljärt islamiskt mynt, här samanidiskt. Det yngsta samanidiska är daterat 326 e.h. (937-38 e.Kr.). Emellertid ger försök att datera med hjälp av andra fynd där imitationerna förekommer (närmast nr 64 och 65) ett annat resultat: 330 eller 332 e.h. (941-42 eller 943-44 e.Kr.). En sådan datering är med nödvändighet något osäker. Dessutom finns en klar fyndfattigdom när det gäller fynd från tidigt 900-tal. Imitationerna kan inte dateras genom det i inskrifterna givna året (inte mer än att de kan antas vara senare än det givna året eller senare än den tidigaste förekomsten av varje annan detalj i myntbilden). De 75 mynten kommer från inalles sex myntorter och ett antal okända sådana: Madinat al-Salam (1 ex.), Faris (1), Andaraba (9), Samarqand (17), al-Shash (36), okänd inom kalifatet (6), Bulgar (3) och okänd källa utanför kalifatet (Bulgar? 2). Intressantast är de fem imitationerna. Första året är enligt islamisk tideräkning (e.h.) och det andra enligt kristen tideräkning (e.Kr.).

KALIFATET

Abbasid

al-Muʿtasim

1 Madinat al-Salam 220/835

al-Mutawakkil

2 Myntort? 240/854-55

3-4 Myntort? (233-46)/847-61

Kalif?

5 Myntort? (ca 219-79)/833-92, frg

6-8 Myntort? (ca 230-55)/ca 844-69

al-Muʿtamid (256-79/870-92)

9 Faris 274/887-88

Samanid

Ismaʿil b. Ahmad

10 [Andaraba] [290]/902-3, frg, 14/R7

11 [Andaraba] 29[4], frg

12 Andaraba 295/907-8

13 Samarqand 287/900, hål

14 al-Shash 282/895-96

15 al-Shash 283/896-97

16-17 al-Shash 286/899-900, hel + frg

18 al-Shash 288/900-1

19 al-Shash 28(9)/901-2

20-21 [al-Sha]sh 290/902-3, hel + frg

Ahmad b. Ismaʿil

22 Andaraba 300/912-13

23-25 Samarqand 298/910-11

26-27 Samarqand 300/912-13

28 al-Shash 296/908-9, graff.

29-31 al-Shash 297/909-10

32-33 al-Shash 298/910-11

34 [al-Shash] 3[00]/912-13, frg

Nasr b. Ahmad

35 [Andaraba] 303/915-16, frg

36 Andaraba 306/918-19

37 Andaraba 3(06)/918-19, frg

38 (Andaraba) [3]1[0]/922-23, frg

39 Andaraba "300" (ca 315-20, en- och tiotal utelämnade i året), frg

40-41 Samarqand 309/921-22, hel + frg

- 42-44 Samarqand 310/922-23, 2 hela + 1 frg
 45 Samarqand 313/925-26
 46 Samarqand 316/928-29
 47 Samarqand 320/932
 48-49 al-Shash 303/915-16
 50 al-Shash (303-4)/915-17
 51-54 al-Shash 304/916-17
 55 al-Shash 311/923-24
 56 al-Shash 312/924-25
 57-58 al-Shash 316/928-29, hel + frg
 59 al-Shash 317/929-30, frg
 60 al-Shash 318/930-31
 61 [al-Shash] ca 3[11-20], frg
 62-63 al-Shash [319-20], frg
 64 al-Shash 321/933
 65 al-Shash 323/934-35
 66 al-Shash 324/935-36
 67 al-Shash 325/936-37
 68 al-Shash 326/937-38
 69 Myntort? 302/914-15, frg

Furste?

- 70 Myntort? år? (f.n. obestämt), frg

IMITATIONER

Volgabulgarer?

Bulgar?

- 71 "Myntort? årtal?", frg

Denna imitation (efterpräglings), som har barbariska och delvis retrograda inskrifter, är unik. Typen är saffaridisk med emir ʿAmr al-Layth (265-88/879-901) som myntherre (här utan "bin"). Saffariderna bröt helt med kalifen i Bagdad. När saffariderna blev besegrade av samanidiska styrkor, erbjöd kalifen tacksamt den samanidiske emiren Ismaʿil att vara guvernör över provinsen Khurasan. Denna stampkombination (S282) nu känd i 3 ex. Endast 1 ex. i daterbart fynd (Birka, år 1873, tpq 347/958-59) men den dateringen är orimligt sen. "S282" bör kunna dateras till 290-talet/ca 900-910. Stil och tidiga förebilder talar för en attribuering till den första volgabulgariska imitations-gruppen (jfr K65), men något bevis i form av stampkopp-ling finns inte.

Volgabulgarer

Bulgar

- 72 "al-Shash 308/920-21"

Genom andra fynd daterbar till ca 934-35 (tpq 323/934-35 och 325/936-37). K49 1/R1. Denna stamp-kombination nu känd i 76 ex.

Volgabulgarer

Bulgar

- 73 Bulgar "301/913-14"

Daterbar till ca 937-38 (tpq 326/937-38, detta fynd, och på basis av annat fynd 326/937-38). K102 56/R35. I denna stampkombination känd i 6 ex. Åtsides-stampen är officiellt volgabulgarisk - i kraft av myntorten Bulghar (Bulgar) som verklig myntort. Däremot måste årtalet 301 vara fiktivt. Att återge ett riktigt årtal var svårare.

Volgabulgarer

Bulgar

- 74 ingen ort, inget år

K 101 43/R25. Detta mynt - i en stampkombination som är känd i nio ex. - är sen (tpq 332/943-44 och 333/944-45). Mynten i kedja 101 (f.n. 1268 ex.) dateras till ca 295-ca 330. Stamparna 43 och R25 är bland de senaste i kedjan.

Volgabulgarer?

Bulgar??

- 75 "Samarqand 288/900-1"

Retrograd, men inskrifterna är i övrigt välgjorda och kan läsas med hjälp av en spegel. Alla föregående imitationer kan mer eller mindre säkert knytas till volgabulgarernas hu-

Fig. 5. Volgabulgarer. Bulgar ca 940. Nr 74.

Fig. 6. Volgabulgarer? Bulgar?? 940-talets början. Nr 75.

vudort Bulgar. Däremot har nr 75 osäkert ursprung. Den tillhör i varje fall inte den volga-bulgariska huvudserien, den som kan knytas till Bulgar fram till ca 330/332. Endast 1 ex. med dessa stamper är känt sedan tidigare (Gotlands läns museum, GF VLS 36, utan proveniens). En summarisk genomgång av liknande imitationer från 900-talet (S13, S23, S25, S32, S73, S99, S100) visar på en sen datering, tidigast ca 330/941-42. Om vi ska spekulera över ursprunget, behöver den avvikande retrograda stilen och andra egenskaper (t.ex. total avsaknad av stampkopplingar) inte betyda mer än att myntorten Bulgar gått in i en ny fas. Det finns en lucka i Bulgar-myntningen, mellan den intensiva imitativa perioden och den första officiella volga-bulgariska myntningen där. Den förra tog slut ca 330/332 och den senare började 346/347. Luckan mellan 332/943 och 346/957 skulle kanske kunna fyllas av "den retrograda 900-talsgruppen", som nr 75 tillhör. Om detta är riktigt, skulle även de spektakulära "falkmynten" med ett kristet kors (S99, S100) behöva omvärderas. De har tidigare tentativt attribuerats till ruserna i Kiev (G. Rispling, *Coins with crosses and bird heads, Fornvännen* 1987, 75-87).

Den andra volgabulgariska myntorten, Suwar, påbörjade en imitativ islamisk myntning på 330-talet/940-talet, vilket var mycket senare än i Bulgar. Nr 75 passar stilistiskt mindre väl med belagda imitationer från Suwar, inte heller med den första officiella volgabulgariska typen, Suwar 338/949-50. Suwarmyntningens början kan dateras till

slutet av 330-talet, vilket teoretiskt skulle ge oss möjlighet att placera nr 75 i Suwar. Det finns en omständighet som talar för Suwar: det kristna korset. Kors finns belagda på imitationer av islamisk typ från Suwar och korset finns även inom "den retrograda imitationsgruppen" (särskilt falkmynten, ovan). Det verkar som att en del av volgabulgarerna - de första muslimerna utanför kalifatet - hade avfallit från den rätta tron.

Huruvida nr 75 också kan tillskrivas khazarerna är ovisst. Khazarerna, som enligt skriftliga källor bekände sig till judendomen, kunde naturligtvis tillverka islamiska mynt. Det gjorde de redan på 800-talet, men det har hittills inte varit möjligt att ens med största reservation konkret hänföra någon 900-talsimitation till khazarriket. Vi bör ändå räkna med khazarerna som en av flera möjliga källor till imitationerna i vikingatidsfynden.

Förklaringar

K - nr i stampkedja.

R - fränsida.

S - stamp som inte kopplar till en kedja.

T.p.q. - terminus post quem. Tidigast möjliga tidpunkt (för nedläggning av skatt).

Samlingen av svenska mynt i Berlin

Kenneth Jonsson

Myntkabinettet i Berlin (Staatliche Museen zu Berlin, Münzkabinett) öppnade 22 okt. 2004 efter att ha varit stängt för ombyggnad sedan 1998. Museet har anor som sannolikt går tillbaka till 1500-talet. Det bygger på kurfurstarnas av Brandenburg samlingar med Friedrich Wilhelm 1640-1688 som egentlig grundare av samlingen. År 1649 fanns 4.900 mynt i samlingen och redan 1686 anställdes en numismatiker, Lorenz Beger 1653-1705.